

16η Διδακτική Ενότητα Η πόλις

**Κείμενο αναφοράς: Αριστοτέλης, Πολιτικά, Α 1.1·8,
1252a1-7· b27-32**

Ετυμολογικά και ομόρριζα στη νέα ελληνική

• **πόλις:** αντιπολίτευση, απολίτιστος, διαπολιτισμικός, κοινοπολιτεία, κωμόπολη, μεταπολίτευση, πόλη, πολιούχος, πολιτεία, πολιτειακός, πολιτευτής, πολίτης, πολιτικάντης, πολιτικολογία, πολιτικοποίηση, πολιτικός, πολιτισμικός, πολιτισμός, συμπολίτης.

• **ὀρῶμεν < ὀράω -ῶ:** (θ. Forā- > ὀρά-ω > ὀρῶ· θ. ὀπ- + σο + μαι > ὄψομαι· θ. Fιδ- > ἔ - Fιδ- ον > εἶδον με αποβολή του F και συναίρεση. Ο παρατατικός προέκυψε από αύξηση η: ἦ- Forā- ον· με αποβολή του F και αντιμεταχώρηση των φωνηέντων > ἑώραον· με δάσυνση του ἑ από επίδραση του ενεστώτα και συναίρεση > ἑώρων. Ο παρακείμενος σχηματίζεται από: Fe-Fόρα-κα· με δάσυνση του πρώτου F και αποβολή του δεύτερου > ἑ-όρα-κα· με έκταση > ἑώρακα. Ο δεύτερος τύπος παρακείμενου: ὀπ- μαι· με χρονική αύξηση και αφομοίωση του π σε μ > ὤμμαι): αδιόρατος, αντικατοπτρισμός, αόμματος, αόρατος, αυτόπτης, αυτοψία, διορατικός, είδος, ειδύλλιο, είδωλο, ενόραση, επόπτης, εποπτικός, θεόρατος, θυρωρός, ιδανικός, ιδέα, ιδεατός, ιδεολογία, ιδεολογικός, ιδεολόγος, κάτοπτρο, κάτοψη, μέτωπο, όμμα, οπή, οπτικός, όραμα, οραματιστής, όραση, ορατός, οφθαλμός, όψη, πανόραμα, παρόραμα, παρωπίδα, πρόσοψη, προσωπίδα, πρόσωπο, συνοπτικός, τηλεόραση, ύποπτος, υποψία.

• **κοινωνίαν < κοινωνὸς < κοινός:** επικοινωνία, (το) κοινό, κοινόβιο, κοινοβούλιο, κοινοκτημοσύνη, κοινοποίηση, κοινοπολιτεία, κοινοπραξία, κοινότητα, κοινοτικός, κοινοτοπία, κοινόχρηστος, κοινωνικός, κοινωνικότητα, κοινωνιολογία, κοινωφελής, συγκοινωνία.

• **οὔσαν, εἶναι, ἐστίν < εἰμί (ρ. ἐσ-, μι- κατάληξη· με αφομοίωση > ἐμ-μί· με απλοποίηση και αντέκταση > εἰμί):** ανούσιος, απόν, απουσία, εξουσία, εξουσιαστικός, επουσιώδης, εσθλός, ετυμολογία, ετυμολογικός, έτυμον, ομοούσιος, ον, οντολογία, οντολογικός, όντως, ουσία, ουσιαστικός, ουσιώδης, (το) παρόν, παρουσία, παρουσιαστικό, περιουσία, περιουσιακός, περιούσιος, τώνοντι.

• **συνεστηκῦϊαν < σὺν + ἔστηκα < ἵσταμαι (θ. στη- και στᾶ-. Ο ενεστώτας σχηματίστηκε από τον ενεστωτικό αναδιπλασιασμό σι-, το θέμα στη- και την κατάληξη -μι > σί-στη-μι· το σ τρέπεται σε δασεία > ἵστημι):** ακαταστασία, ακατάστατος, αμαξοστάσιο, αναντικατάστατος, ανάσταση, αναστάσιμος, ανάστατος, ανάστημα, αντικατάσταση, αντικαταστάτης, αντιστάθμιση, αντίσταση, απόσταση, αποστασία, αποστάτης, απόστημα, αστάθεια, ασταθής, αστάθμητος, άστατος, ασυστηματοποίητος, διάσταση, διάστημα, έκταση, ένσταση, επαναστάτης, επιστασία, επιστάτης, επιστήθιος, επιστητός, ηλιοστάσιο, ιστίο, ιστός, κατάσταση, καταστατικό, μεταστατικός, μηχανοστάσιο, ορθοστασία, ορθοστατικός, παράσταση, παραστάτης, παραστατικός, παράστημα, προστασία, προστατευτικός, προστάτης, στάδιο, σταθεροποίηση, σταθερός, σταθερότητα, στάθμευση, στάθμη, σταθμός, στάση, στασίδι, στάσιμος, στασιμότητα, στατήρας, στατικός, σταυρός, σταύρωση, στήθος, στήλη, στηλιτεύω, στήσιμο, στητός, στύλος,

συμπαράσταση, συμπαραστάτης, σύσταση, συστατικός, σύστημα, συστηματικός, υπόσταση.

• **δοκοῦντος < δοκέω-ῶ (ρίζα δεκ- και δοκ-):** αδόκητος, αδοκήτως, αδόκιμος, άδοξος, αισιοδοξία, αισιόδοξος, απαισιδοξία, απαισιόδοξος, απροσδόκητος, δόγμα, δογματικός, δογματικότητα, δογματισμός, δοκάνη, δοκησίσοφος, δοκιμασία, δοκιμή, δοκίμιο, δοκιμιογράφος, δόκιμος, δόξα, δοξασία, δοξαστικός, δοξολογία, ένδοξος, επίδοξος, κενόδοξος, ματαιοδοξία, ματαιόδοξος, μισαλλοδοξία, μισαλλόδοξος, ορθόδοξος, παραδοξολογία, παράδοξος, προσδοκία, προσδόκιμος, φιλοδοξία, φιλόδοξος.

• **πράττουσι < πράττω (θ. πραγ- + πρόσφυμα j + κατάληξη -ω > πράττω / πράσσω. Όλα τα λήγοντα σε -άττω ρήματα έχουν το ᾱ βραχύχρονο. Από τον κανόνα εξαιρείται το πράττω, καθώς έχει το ᾱ μακρόχρονο):** αδιαπραγμάτευτος, αντίπραξη, απράγιων, άπρακτος, απραξία, διαπραγμάτευση, διάπραξη, εισπράκτορας, είσπραξη, εμπράγματος, έμπρακτος, εχθροπραξία, κοινοπραξία, πράγμα, πραγματεία, πράγματι, πραγματικός, πραγματικότητα, πραγματισμός, πραγματογνωμοσύνη, πραγματογνώμων, πραγματοποίηση, πραγματοποίησιμος, πρακτέος, πρακτικό, πρακτικός, πράκτορας, πρακτορείο,πραμάτεια, πράξη,πραξικόπημα,πραξικοπηματίας, σύμπραξη.

• **δηλον < δηλόω-ῶ:** άδηλος, αδήλωτος, δηλαδή, δήλωση, δηλωτικός, διαδήλωση, έκδηλος, εκδήλωση, εκδηλωτικός, κατάδηλος (=ολοφάνερος), πρόδηλος, συνυποδήλωση.

• **στοχάζονται < στόχος (θ. στοχαδ- + πρόσφυμα j + κατάληξη -ομαι > στοχάζομαι):** αστόχαστος, αστοχία, άστοχος, βαθυστόχαστος, ευστοχία, εύστοχος, στοχασμός, στοχαστής, στοχαστικός, στόχαστρο, στόχευση, στοχοθεσία, στοχοποίηση, στόχος.

• **κυριωτάτου < κύριος < κῦρος:** άκυρος, ακύρωση, έγκυρος, εγκυρότητα, επικύρωση, κυρία, κυριακάτικος, Κυριακή, κυριαρχία, κυρίαρχος, κυρίευση, κυριολεκτικός, κυριολεξία, κυριότητα, κύρος.

• **περιέχουσα < περὶ + ἔχω (θ. σεχ-, έχ-, σχ-, σχε-, σχη-):** ανακωχή, αποχή, άσχετος, άσχημος, ενοχικός, έξη, εξής, εξοχή, έξοχος, κατεχόμενα, κατοχικός, παροχή, πάροχος, περιεχόμενο, περιοχή, πολιούχος, ραβδούχος, σκηπτούχος, σχεδόν, σχέση, σχετικός, σχήμα, σχηματικός, σχολείο, σχολή,σχόλη, υπέροχος.

• **καλουμένη < καλέομαι-οῦμαι:** αμετάκλητος, ανάκληση, ανακλητικός, ανακλητός, απρόσκλητος, αυτόκλητος, έγκλημα, εγκληματίας, εγκληματικός, εγκληματολόγος, έγκληση, έκκληση, εκκλησία, εκκλησιαστικός, έκκλητος, επίκληση, κάλεσμα, κλήση, κλητήρας, κλητήριος, κλητικός, κλητός, μετάκληση, μετακλητός, παράκληση, παρακλητικός, παράκλητος, πρόκληση, προκλητικός, πρόσκληση, προσκλητήριο, σύγκληση, συγκλητικός, σύγκλητος.

• **κωμῶν (κώμη):** κωμόπολη, κώμος, κωμικός, κωμικοτραγικός, κωμωδία, κωμωδός, κωμοδιογράφος, κώμα, κωματώδης.

• **τέλειος < (τὸ) τέλος:** ατελής, ατέλεια, τελεία, τελείωση, τέλεση, τελεστικός, τελετή, ατέλεστος, τελεστής, τελεστήριος, εκτέλεση, εκτελεστής, εκτελεστικός, εντέλεια, εντελέχεια, εντελώς, επιτέλεση, ευτελής, ημιτελής, ιδιοτελής,

πολυτέλεια, πολυτελής, συντέλεια, συντελεστής, τελωνειακός, τελωνείο, υποτελής.

- **πέρας**: περάτωση, αποπεράτωση, πέραση, πέρασμα, συμπέρασμα, περαστικός, πεπερασμένος, πόρισμα, άπειρος.

- **αὐταρκείας < αὐτάρκεια < αὐτός + ἄρκεω-ῶ**: (α' συνθετικό) αυτόματος, αυτόχθων, φιλαυτία, εαυτός, ταυτότητα / (β' συνθετικό) αρκετός, επαρκής, επάρκεια, αυτάρκεια.

- **ἔπος, εἰπεῖν < λέγω < λεγ-, και Fερ - πχ: Fερ - και με μετάθεση Fρε- > Fε - Fρε - κα > Fε-Fρη-κα > εἶρηκα. π.χ: Fρε-θήσομαι με τροπή του -F- σε δασεία και έκταση του -ε- σε -η- > ῥηθήσομαι π.χ: ῥ - Fρέ -θην με αφομοίωση του -F- σε ρ > ῥρρέθην και με έκταση του -ε- σε -η- ῥρρήθην**: ἔπος, επικός, επύλλιο, καλλιέπεια, αμετροεπής, αμετροέπεια, λεκτικός, λέξη, λεξικό, λέσχη, λήμμα, λογάς, λογικός, λόγος, λογύδριο, ορθοεπής, ρήμα, ρήση, ρήτορας, ρητός, ρήτρα, φιλόλογος, γεωλόγος.

- **γινομένη < γί(γ)νομαι (< γι-, ενεστωτικός αναδιπλασιασμός + θ. γεν-, με συγκοπή γν- + -ομαι. θ. γεν-, γον-, γεν + πρόσφυμα -ε- > γενη-)**: γέννηση, γενεά, γενιά, γενέτειρα, γενετήσιος, γενέθλιος, γηγενής, εγγενής, συγγενής, γενικός, γόνος, γονέας, γονικός, γονίδιο, γόνιμος, γονιμότητα, υπογονιμότητα, νεογνό, γνήσιος.

- **ζῆν < ζήω-ῶ**: ζωή, ζωηρός, ζώο, ζωτικός, ζωντανός, ζώδιο, ζήση, ζωώδης.

- **φύσει, φύσις < φύω**: φυσικός, φυλή, φύλλο, φυτό, φύλο, ευφυής, ευφυΐα, φυτεύω, φυσιολάτρης, φυσιοδίφης, φυσιογνωμία, έμφυτος, υπερφυσικός, σύμφυτος.